

УДК 821.111

ПРАБЛЕМА СВАБОДЫ ВЫБАРУ Ё РАМАНЕ ДЖ. УІНТЭРСАН «ЯРМО»
(НА ПРЫКЛАДЗЕ АТЛАНТА)

А.Ю. БУКА

(Прадстаўлена: канд. філал. навук, дац. Н.В. НЕСЦЕР)

Разглядаецца праблема свабоды выбару ё рамане Дж. Уінтэрсан «Ярмо» (Weight, 2005) на прыкладзе тытана Атланта. У рамане Дж. Уінтэрсан не проста перарабляе грэчаскі міф пра Атланта, яна стварае зусім іншую гісторыю, пра людзей і іх праблемы, у сувязі з чым твор набывае глыбокае філасофскае значэнне, у ім раскрываецца важнасць і цяжкасць свабоды выбару.

Атлас, альбо Атлант, – тытан у грэчаскай міфалогіі, сын Геі і Эфіра, брат Прамітэя: «Древнее до-олимпийское божество, отличавшееся мощной силой. После поражения титанов в титаномахии Атлас в наказание поддерживал на крайнем западе вблизи сада Геспирид небесный свод» [1, с. 72]. Па адной з версій міфа, Геракл дабыў яблык Гесперыд з дапамогай Атласа, тытан пераклаў сваю ношу на плечы героя. Калі ж Атлас вярнуўся з яблыкамі, ён не захачеў зноў узвальваць на сябе небасхіл. Геракл яго падмануў, па парадзе Прамітэя, герой папрасіў Атласа патрымаць зямны шар, пакуль сам ён не зробіць падушку і не падкладзе яе пад цяжкае неба. Згодна з міфам, які сустракаецца ў «Метамарфозах» Авідыя, Персей ператварыў Атласа ў скалу, паказаўшы яму галаву Гаргоны. Так пайшло ўяўленне аб Атласе, як аб гары ў Афрыцы.

У творы Дж. Уінтэрсан чытач знаёміцца з героем на самых першых старонках твора. Атлас распавядае пра сябе і сваю сям'ю. Са слоў героя можна здаведацца і пра яго характар: «I am as turbulent as my father. I am as brooding as my mother. I act suddenly. I never forget. I sometimes forgive, compassion washing away memory. I know what love is. I know love's counterfeit. At the same time, my good nature makes me easy to deceive. Like my brother Prometheus, I have been punished for overstepping the mark. He stole fire. I fought for freedom»¹ [18, р. 5]. Такім чынам, Атлас адзначае, што для яго характэрныя супрацьлеглыя рысы характару: нястрыманасць і ўменне думаць, злапамяцтва і здольнасць прабачаць. Герой таксама вызначае такія якасці, як дабрыня і свабодалюбства. На працягу твора чытач заўважае, што герой часта з'яўляецца іх ахвярай. Першая перарастае ў празмерную даверлівасць, а прага да свабоды змяняецца на адчуванне слабасці перад лёсам.

Свабода, за якую змагаўся Атлас, цяпер стала нечым недаступным для героя. Ён адчувае вакол сябе абмежаванні, якія не здольны разбурыць: «Boundaries, always boundaries. I keep telling the story again and though I find different exits, the walls never fall. My life is paced out – here and here and here – I can alter its shape but I can't get beyond it. I tunnel through, seem to find a way out, but the exits lead nowhere. I'm back inside, leaning on the limits of myself»² [6, р. 5]. Герой упэўнены ў існаванні нейкіх вонкавых перашкод, якія і не даюць яму набыць волю. Гэтыя рысы нагадваюць Атласа міфалагічнага, не здольнага на самастойныя рашэнні. Герой міфа не маюць сваёй свабоды выбару, яны падпарадкаваныя лёсу, а лёс, у сваю чаргу, вызначаецца багамі. Таму міф пазбаўлены прычынна-следчай сувязі. Пра дадзенае асаблівае міфалагічнага светапогляду піша расійскі даследчык Е.Н. Расташынскі: «Мифологическое мировосприятие какого-либо явления связано с игнорированием реальных причинных связей этого явления. <...> Мифологизация означает не причинное объяснение этого явления, а принятие его таковым, какое оно есть, причём принятие его благоговейное, критическое отношение к которому в мифологии в принципе невозможно» [4, с. 28].

І ўсё ж, у адрозненне ад міфалагічнага героя, Атлас Дж. Уінтэрсан здагадваецца, што ён мае магчымасць выбраць шлях самастойна, аднак робіць гэта толькі напрыканцы твора. Такім чынам, аўтарка супастаўляе «лёс» і «свабоду».

Даследчыца Н.С. Павалыева ў працы «Искусство лжи» вызначае дадзенае супастаўленне такім чынам: «Эти понятия Дженет Уинтерсон рассматривает как противоположные и несовместимые, а саму оппозицию «судьба/свобода» связывает с понятиями «причина» и «следствие». Писательница уверена, что свобода волеизъявления личности во многом зависит от понимания причинно-следственных связей

¹ «Я такі ж буяны, як мой бацька. Я такі ж задумлены, як і мая маці. Я дзейнічаю раптоўна. Я ніколі не забываю. Часам я дарую, спачуванне спірае ўспаміны. Я ведаю, што такое каханне. Я ведаю, што каханне-падробка. У той жа час мая лагодная натура дазваляе лёгка мяне падмануць. Як і мой брат Праметэй, я быў пакараны за тое, што пераступіў рысу. Ён скраў агонь. Я змагаўся за свабоду» (Пераклад наш. – А.Б.).

² «Межы, заўсёды гэтыя мяжы. Я працягваю распавядаць гэтую гісторыю зноў і зноў, і хоць я знаходжу розныя выходы, сцены ніколі не падаюць. Маё жыццё праходзіць-тут, тут і тут - я магу змяніць яе форму, але не магу выйсці за яе межы. Я прабіваю тунэль, здаецца, знаходжу выхад, але выходы нікуды не вядуць. Я зноў ўнутры, на мяжы сваіх магчымасцяў» (Пераклад наш. – А.Б.).

между элементами той системы, частью которой эта личность является» [3, с. 268]. Менавіта з характэрным міфу накіраваннем і змагаюцца героі Дж. Уінтэрсан, і Атлас атрымлівае перамогу ў дадзеным баі. Аднак шлях да самаўсведамлення героем яго свабоды вырашаць свой лёс нялёгка.

Спачатку Атлас пакараны за адмову пакарыцца багам. Згодна з міфам, багі, атрымаўшы перамогу ў сутычцы з тытанамі, адправілі прайграўшых у тартар. «Там<...> навсёгда должны были остаться бессмертные титаны, за исключением тех, кто в начале сражения откликнулся на призывы Зевса и перешёл на сторону богов, занявших многочисленный Олимп» [2, с. 8]. Але Атлас не пакарыўся ім, таму цяпер ён да канца сваіх дзён вымушаны трымаць на плячах зямны шар. Герой, думаючы пра свае беды, спасылаецца на ўласнае імя: «It's in my name, I should have known. My name is Atlas – it means «the long suffering one»»³ [18, р. 7]. Так ён апраўдвае ўсе цяжкасці свайго жыцця і прымае «накіраванасць» моўчкі, думаючы, што не мае права змагацца за свой лёс: «I was dumb and still as a mountain. Mount Atlas they soon called me, not for my strength but for my silence»⁴ [6, р. 7]. Спачатку герой прыдумвае прычыны свайго няшчасця, а пасля надыходзіць наступны этап у развіцці героя, можна назваць «змірэнне і прыняцце». Цяпер ён упэўнены, што нічога не змяніць, таму не варта і спрабаваць.

Атлас скаваны абмежаваннямі, ён не здольны сысці з накіраванага яму шляху, аднак ён спрабуе спазнаць сваю сутнасць праз выхад за межы ўласнага «Я». Яго цяжар, у адрозненне ад Геракла, – не цяжар уласнага жадання, а цяжар свету. Яго доля – вечна трымаць на сабе небасхіла. І, нягледзячы на п'якуюча жаданне зваліць з сябе нашу, ён не можа сабе гэтага дазволіць, паколькі сумленне і пачуццё абавязку ў ім вышэй простых жыццёвых каштоўнасцяў. Яго не хвалююць цялесныя задавальненні, у рамане нічога не гаворыцца пра яго жонку, на суперак магутнай фізічнай абалонцы Атлант практычна пазбаўлены сэксуальнай ідэнтыфікацыі. Даследчыца К.У. Тэга піша пра Атланта наступнае: «Он предстает неким бесполом рефлексирующим сверхсознанием, выполняющим свой долг» [5, с. 381].

Прычынай, па якой Атлас пачынае па іншаму ставіцца да сваёй будучыні, з'яўляецца просьба Геракла сарваць тры яблыкі з саду Гесперыд. Атлас згаджаецца дапамагчы герою і, у выніку, знаходзіць дапамогу сабе. Тытан спрабуе сарваць яблыкі, першы быццам сам падае ў яго далонь, другі зрываецца значна цяжэй, а трэці ён не можа падняць з зямлі. У гэты час у садзе з'яўляецца Гера, якая распавядае Атласу, што азначаюць гэтыя яблыкі: «The apples you have taken are your own past and future. <...> The third apple is the present made from your past, pointing towards your future. Which is it Atlas? Only you can decide»⁵ [6, р. 20].

Такім чынам, словамі багіні аўтарка сцвярджае, што ўсё, што адбываецца з героем цяпер, звязана з яго мінулым і паказвае на яго будучыню, аднак залежыць ад яго самога. Мінулае застаўляе след у нашым цяперашнім, а значыць мае ўплыў і на нашу будучыню, аднак не прадвызначае яе. Менавіта Гера, багіня, якая «кіруе лёсамі іншых», запэўнівае Атласа, што толькі ад яго залежыць, якімі будуць яго цяперашняе жыццё і будучыня.

Атлас вяртаецца да Геракла з яблыкамі, ён прадстае перад чытачом зусім іншым: «There he was, tall, smiling, standing in front of Heracles, blissfully free of any burden»⁶ [6, р. 22]. Атлант рамана Уінтэрсан здольны да развіцця, чаго нельга сказаць пра герояў міфаў. Нават яго здольнасць паказваць эмоцыі можна назваць адрозненнем. Паступова ён набывае рысы незалежнага і чулівага героя. З самога пачатку твора заўважаецца ўнікальнасць персанажаў Уінтэрсан, у адрозненне ад герояў антычных міфаў, яны маюць свой непаўторны характар. Атлас – разважны і спакойны, заўсёды гатовы дапамагчы, здольны выказваць спачуванне. Аднак Геракл, яго поўная супрацьлегласць, падманам вымушае Атласа прыняць сваю ношу назад, цяпер тытан зноў трымае небасхіл на сваіх плячах. Так Дж. Уінтэрсан паказвае, што прыняцце рашэнне заўсёды цяжка, Атлас не яшчэ не гатовы для прыняцця самастойных рашэнняў. Герой мог бы зноў упасці ў адчай і аддацца волі лёсу, аднак цяпер ён думае інакш. Сустрэча з Герай заставіла Атласа пераглядзець адносіны да свайго жыцця: «He had known it as something growing inside him ever since»⁷ [6, р. 27]. Ён навучыўся марыць, і гэта стала адзіным выйсцем для тытана, які ўсё яшчэ не адважваўся зрабіць выбар: «In the limitless universe of his imagination he would not be punished for wanting the impossible. Why did the gods insist on limits and boundaries when any fool could see that these things were only rules and taboos – customs made to keep people in their place? Rebellion was always punished like this – by taking away what little freedom there was, by encasing the spirit. <...> Dangerous things have to be contained. He was a dangerous thing and his body was held prisoner so that his mind should not escape. They had got it the wrong way round, of course. His mind was always escaping. They had captures his body, but not his

³ «Усё ўтоена ў маім імені. Мне варта было б ведаць. Мяне завуць Атлас – гэта значыць «той, хто шмат пакутуе» (Пераклад наш. – А.Б.).

⁴ «Я быў нямы і нерухомы, як гара. Неўзабаве яны так і назвалі мяне – «гара Атлас», але не з-за маёй сілы, а з-за майго маўчання» (Пераклад наш. – А.Б.).

⁵ «Яблыкі, якія ты ўзяў, – тваё ўласнае мінулае і будучыня. <...> Трэці яблык – гэта сапраўднае, зробленае з твайго мінулага, якое паказвае на тваю будучыню. Што гэта, Атлас? Толькі ты можаш вырашыць» (Пераклад наш. – А.Б.).

⁶ «Вось ён, высокі, усмешлівы, стаіць перад Гераклам, шчаслівы і свабодны ад усялякага цяжару» (Пераклад наш. – А.Б.).

⁷ «З тых часоў ён здаведаўся, што ўнутры яго нешта расце» (Пераклад наш. – А.Б.).

thoughts»⁸ [6, p. 27]. Заўважна, герой змяніў сваё меркаванне. Можна сказаць, што тытан «прачнуўся». Цяпер усё, што ён раней лічыў нязменным рашэннем багоў, становіцца проста мноствам правілаў і забаронаў, з дамогай якіх багі трымаюць пад кантролем смяльчакоў, здольных супернічаць з імі. І, нягледзячы на пакуты, якія вымушана адчуваць яго цела, «турма», у якую памясцілі героя, больш не мае сценаў і не можа выконваць сваю пачатковую функцыю, бо Атлас навучыўся марыць.

Атлас больш не засяроджвае сваю ўвагу на ўласных пакутах, ён стварыў свой новы свет, «уласны Марс», дзе няма ніякіх абмежаванняў і дзе ён здольны рабіць, што жадае.

А потым з'явілася лайка, якую рускія запусцілі ў космас у 1957 годзе. У гэты час тытан усё яшчэ трымае зямны шар на сваіх плячах. Ён бачыць бедную жывёлу, якая стала закладнікам абставінаў, бо слепа верыла свайму гаспадару. Падсвядова Атлас разумее, што і ён быў на месцы лайкі і ратуе яе. Гэтым учынкам Атлант змяніў не толькі лёс лайкі, але і свой. Упершыню за жыццё герой прымае ношу свядома і робіць свой выбар, выбар, які так палохаў: «Atlas let his hands go from the sides of the world. Nothing happened. <...> Write it more substantially – NOTHING. Atlas raised his head, turned over, stood up, stepped back. The dog's nose lifted. Atlas looked back at his burden. There was no burden»⁹ [6, p. 38].

Такім чынам, герой праходзіць праз мноства выпрабаванняў, разбурае ўласныя абмежаванні, перамагае страхі і нарэшце змяняе свой погляд. Цяпер ён разумее, што з'яўляецца гаспадаром уласнага жыцця, ён нарэшце свабодны.

ЛІТАРАТУРА

1. Мелетинский, Е.М. Мифологический словарь / Е.М. Мелетинский. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 672 с.
2. Немировский, А.И. Мифы Древней Эллады / А.И. Немировский. – М. : Просвещение, 1992. – 319 с.
3. Повалева, Н.С. Дженет Уинтерсон, или Возрождение искусства лжи / Н.С. Повалева. – Минск : РИВШ, 2006. – 281 с.
4. Ростошинский, Е.Н. Структура мифологического мировоззрения // Смыслы мифа: мифология в истории и культуре: Сб. в честь 90-летия профессора М.И. Шахновича. Сер. «Мыслители». Вып. 8. СПб., 2001. – Режим доступа: <http://anthropology.ru/ru/text/rostoshinskiy-en/ctruktura-mifologicheskogo-mirovozzreniya>.
5. Тега, Е.В. Традиция Фрейда в системе персонажей романа Джанет Уинтерсон «Бремя» / Е.В. Тега // Преподаватель XXI век. – 2015. – № 1. Часть 2. – С. 378–385.
6. Winterson, J. Weight: The Myth of Atlas and Heracles. [Electronic resource] / J. Winterson. – 2005. – Mode of Access: <https://epdf.tips/weight-the-myth-of-atlas-and-heracles.html>. – Date of access: 01.06.2019.

⁸ «У бязмежным сусвецце свайго ўяўлення ён не будзе пакараны за жаданне немагчымага. Чаму багі настойваюць на межах, калі лобы дурань бачыць, што гэта ўсяго толькі правілы і табу- звычаі, створаныя, каб трымаць людзей на месцы? Бунт заўсёды караўся падобным чынам- праз адманне той невялікай свабоды, якая была, заключэнне духу ў турму... < ... > Небяспечныя рэчы павінны быць стрыманыя. Ён быў небяспечны, і яго цела трымалі ў палоне, каб яго розум не мог уцячы. Вядома, яны няправільна зразумелі. Яго розум пастаянна выслізгваў. Яны захапілі яго цела, але не думкі» (Пераклад наш. – А.Б.).

⁹ «Атлас адпусціў рукі з бакоў свету. Нічога не адбылося. < ... > Напішам гэта больш грунтоўна– нічога. Атлас падняў галаву, павярнуўся, устаў, адступіў назад. Сабака падняў нос. Атлас азірнуўся на сваю ношу. Не было ніякага цяжару» (Пераклад наш. – А.Б.).